

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.13

Є.В. Григорчук,
здобувач кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ У СВІТЛІ ООНОВЛЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Проаналізовано поняття кримінально-процесуальних функцій, їх види. Зроблено висновок про існування трьох основних кримінально-процесуальних функцій – обвинувачення, захисту та судового розгляду. Автор обґрунтовує положення про існування допоміжної функції, яка часто відіграє ключову роль в отриманні необхідної інформації про злочин і таким чином сприяє його розкриттю.

Ключові слова: кримінально-процесуальні функції, види кримінально-процесуальних функцій, допоміжна функція.

В статье проанализировано понятие уголовно-процессуальных функций, их виды. Сделан вывод о существовании трех основных уголовно-процессуальных функций – обвинения, защиты и судебного рассмотрения. Автор обосновывает положение о существовании вспомогательной функции, часто играющей ключевую роль в получении необходимой информации о преступлении и, таким образом, способствующей его раскрытию.

Ключевые слова: уголовно-процессуальные функции, виды уголовно-процессуальных функций, вспомогательная функция.

In the article the notion of criminal-procedural functions as well as their types have been analyzed. The conclusion about the existence of three basic criminal-procedural functions – accusation, defence and legislative consideration has been drawn. Besides, the author proves the thesis about the existence of an auxiliary function that often plays a dominant role in getting the necessary information about crime and this way promotes its revelation.

Keywords: criminal-procedural functions, types of criminal-procedural functions, auxiliary function.

Тривала наукова дискусія щодо функцій кримінального процесу вийшла на новий рівень в умовах упровадження в Україні нового Кримінального процесуального закону, переосмислення значення ряду правових інститутів і механізмів з позицій пріоритету людини, її прав та свобод. Дуже влучним є вислів видатного вченого-процесуаліста З. Зінатуліна про те, що “проблема уголовно-процессуальных функций относится к категории тех, коим уделять внимание необходимо не от случая к случаю, а каждодневно, постоянно, непрерывно” [1]. На це ж звертав увагу В.М. Савицький ще в 70-х рр. ХХ ст., який писав, що процесуальні функції мають велике практичне значення, тому їм має бути присвячене спеціальне монографічне дослідження, якого дуже не вистачає у вітчизняній кримінально-процесуальній теорії [2, с. 30]. Тема кримінально-процесуальних

функцій, їх системи та видів є не менш *актуальною* і в наш час, особливо в умовах апробації нового Кримінального процесуального закону.

Метою статті є розгляд поняття кримінально-процесуальних функцій, їх видів. Значну увагу розгляду функцій приділяли такі провідні вчені як В.М. Савицький, М. Видря, С. Альперт, В. Зеленецький, М. Міхеєнко, В. Нор, В. Шибіко, Ю. Грошевий, В. Маляренко, Н. Щегель та багато ін.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, термін “функція” тлумачиться як “робота кого-, чого-небудь, обов’язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чого-небудь” [3, с. 1320]. У загальному значенні кримінально-процесуальна функція – це коло, основні напрями діяльності суб’єктів кримінально-процесуальних відносин, що забезпечують реалізацію завдань кримінального процесу [4, с. 219–224]. М. Видря вважає, що функція кримінального процесу – це встановлена і спрямована законом діяльність компетентного органу або учасника процесу зі здійснення завдань кримінального судочинства [5, с. 78].

Кримінально-процесуальні функції можна розглядати в широкому й вузькому значенні цього слова. У широкому сенсі під кримінально-процесуальними функціями слід розуміти найважливіші напрями діяльності в кримінальному провадженні: обвинувачення, захист і вирішення справи (правосуддя), які різняться за метою здійснення. У вузькому значенні під функціями слід розуміти спеціальне призначення і роль кожного учасника кримінально-процесуальної діяльності відповідно до їх конкретних завдань, що впливають із загального призначення кримінально-процесуальної діяльності, а також власних цілей та інтересів. Функції кримінального процесу (основні кримінально-процесуальні функції) і функції окремих учасників (суб’єктів) кримінально-процесуальної діяльності є взаємопов’язаними. Проте якщо основних небагато, позаяк це узагальнені види всієї кримінально-процесуальної діяльності, що забезпечують її існування й розвиток, то функції окремих учасників численні, але саме вони забезпечують реальне здійснення основних. З визначення функції як “обов’язку, кола діяльності, призначення, а також ролі і значення чого-небудь” впливає, що термін “функція” нерозривно пов’язаний із її носієм. Теорія кримінально-процесуальних функцій є важливою для правильного визначення правового статусу суб’єктів кримінально-процесуальної діяльності, ролі та місця кожного з учасників у кримінальному судочинстві, більш повного визначення їх конкретних процесуальних завдань [6, с. 1–8]. Дуже слушною є неодноразово висловлювана пропозиція відомого вченого-процесуаліста В. Зеленецького щодо поділу процесуальних функцій на дві частини: загальні та приватні. Перші повинні реалізовуватись у кримінальному процесі взагалі, а друга частина – в одній або декількох стадіях кримінального процесу [7, с. 57].

С. Альперт і О. Бондаренко характеризують функції як основні (окремі) напрями процесуальної діяльності, котрі здійснюють самостійні суб’єкти, реалізуюючи свої права та повноваження для досягнення відповідних цілей [8, с. 13; 9, с. 142].

С.А. Альперт до процесуальних функцій відносить: 1) розслідування кримінальної справи; 2) нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів (прокурорський нагляд); 3) обвинувачення; 4) захист; 5) підтримання цивільного позову; 6) заперечення проти цивільного позову; 7) правосуддя [8, с. 16].

Як стверджує О. Шнягін, функції слід відносити до об’єктивних категорій процесуальної науки. Характерними рисами останніх є те, що вони: повинні мати законодавче закріплення; репрезентують основні напрями процесуальної

діяльності; є домінуючими при визначенні правового статусу учасників процесу; спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства; здійснюються суб'єктами зазначеного процесу [10, с. 43].

Розподіл на функції полягає в тому, що напрям діяльності кожного суб'єкта процесу повинен визначатися його об'єктивною потребою в задоволенні конкретного інтересу, надання йому прав і покладання на нього обов'язків [11, с. 59].

Із розвитком наукової думки змінювалося ставлення вчених до кількості кримінально-процесуальних функцій та їх змісту. Домінуючим положенням у кримінальному процесі є існування трьох базових функцій: обвинувачення або кримінального переслідування, захисту та розгляду справи. Цього положення дотримуються деякі вчені. Так, М.С. Строгович зазначає, що кримінальний процес має такі функції: 1) кримінальне переслідування (обвинувачення); 2) захист; 3) розгляд справи. Це положення підтримують М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко [12, с. 47], В.М. Назаров та Г.М. Омеляненко [13, с. 29].

Таким чином, у науці кримінального процесу протягом тривалого часу панувала концепція трьох функцій: обвинувачення, захисту, вирішення справи. Вона була закріплена у кримінально-процесуальному законодавстві Російської імперії реформами кримінального судочинства 1864 року й посприяла теоретичному осмисленню таких важливих положень кримінально-процесуального права, як розподіл функцій обвинувачення, захисту та правосуддя. У після-революційний період ця теорія була успішно прийнята теоретиками радянського кримінально-процесуального права. Однак із прийняттям Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік і Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1961 року траплялися спроби переглянути зазначену класичну схему. Однією із причин цього є те, що концепція трьох головних функцій не відображає всієї повноти кримінально-процесуальної діяльності та залишає поза увагою діяльність інших учасників процесу. 29 червня 2001 року набула чинності ст. 161 Кримінально-процесуального кодексу України, у якій законодавством затверджено потрібну структуру кримінально-процесуальних функцій. О. Чепурний висловив впевненість про подальшу відсутність у теорії українського кримінального процесу підстав для суперечок щодо визначення поняття кримінально-процесуальних функцій, їх видів і змісту [14, с. 79]. Ця ж тенденція збережена і у Кримінальному процесуальному законодавстві 2012 року, де у ч. 3 ст. 22 зазначено, що під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу [15]. І тут не можна не погодитись із М.Є. Блудиліною, яка пише, що тільки взаємодія трьох функцій кримінального процесу – обвинувачення, захисту та судового розгляду може забезпечити належне кримінальне процесуальне провадження, у якому кожен буде виконувати функції, покладені на нього законодавцем без порушення прав та свобод людей змісту [16, с. 3]. Її позицію можна обґрунтувати тим, що ефективність змагального процесу залежить від чіткого виокремлення функцій кримінального процесу й, відповідно, сторін, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також від визначення предмета кожної функції та змісту діяльності сторін.

У ч. 3 ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України чітко йдеться про три процесуальні функції: державного обвинувачення, захисту та судового розгляду. Незважаючи на це, деякі вчені пишуть, що до процесуальних функцій належать три функції – обвинувачення, захисту і судового розгляду та вирішення справи [17, с. 17]. Далі вони ж називають останню функцію функцією правосуддя [17, с. 18]. Вважаємо, що таке нечітке формулювання положень, зазначених в

Кримінальному процесуальному законодавстві, є неприпустимим. Наприклад, функція вирішення справи може реалізовуватися не лише в центральній стадії кримінального процесу – судовому розгляді, а й у стадії досудового розслідування, коли прокурор на підставі положень, зазначених у ст. 283 КПК України, закриває кримінальне провадження.

У 1961 р. Р.Д. Рахунов визначив шість процесуальних функцій: розслідування, обвинувачення, захисту, підтримки цивільного позову, захисту від позову, розгляду справи по суті [18, с. 37–39].

На думку Н.І. Щегель, слід виділяти основні кримінально-процесуальні функції (кримінальне переслідування, захист, вирішення справи, розслідування, пред'явлення цивільного позову, захист від позову) і додаткові кримінально-процесуальні функції (судовий контроль, процесуальне керівництво розслідуванням, забезпечення прав і охорони законних інтересів осіб, що беруть участь у справі, надання юридичної допомоги, сприяння здійсненню кримінального судочинства, забезпечення кримінально-процесуальної діяльності, попередження злочинів) [19, с. 10–11].

Цікавою з позиції наукового пізнання виглядає система функцій, запропонована В.Н. Шпільовим [20, с. 34]. Він виокремлює три види функцій: основні, допоміжні, додаткові. Основними є обвинувачення, захист, правосуддя. Без них не може відбуватися кримінальний процес. Допоміжними – ті, що реалізуються свідками, експертами, спеціалістами, понятими, перекладачами. Додаткові функції (пред'явлення та підтримання позову, суб'єктами якої є цивільний позивач і його представник; спростування та заперечення цивільного позову, яку реалізують підсудний, відповідач і його представник) можуть і не бути притаманними кримінальному процесу.

На погляд О.М. Ларіна, “процесуальні функції – це види (компоненти, частини) процесуальної діяльності, що різняться за особливими безпосередніми цілями, які досягаються внаслідок провадження у справі” [21, с. 37]. Своєрідну точку зору щодо суті кримінально-процесуальних функцій і їх множинності висловив В.С. Зеленецький: “Якщо ставлення суб'єкта до певного об'єкта розглядати як його соціальну позицію (без якої немає і не може бути ні обвинувачення, ні захисту, ні будь-якої іншої функції), а діяльність – як спосіб реалізації цієї позиції, то результат, що досягається в процесі такої взаємодії названих елементів і являє собою функцію” [22, с. 20].

В.Т. Маляренко погоджується з думкою Ю.М. Грошевого, який стверджує, що процесуальні функції – це “виражені у законі основні напрямки процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального судочинства суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у справах з метою захисту своїх законних інтересів” [23, с. 23].

Проаналізувавши різні за суттю погляди про поняття кримінально-процесуальних функцій дозволяє Л.Б. Ісмаїловій зробити висновок, що всі вони так чи інакше пов'язані із кримінально-процесуальною діяльністю суб'єктів кримінально-процесуального права, із функціональними завданнями, які вони виконують, їх роллю та призначенням, з наявністю в складній системі кримінального процесу окремих видів, сторін або напрямів кримінально-процесуальної діяльності [11, с. 68].

У законі чітко зазначено про існування трьох основних кримінально-процесуальних функцій – обвинувачення, захисту і судового розгляду. Їх доцільно називати основними, тому що вони відображають основні напрями процесуальної діяльності. До кола кримінально-процесуальних функцій можна віднести і такі:

досудове розслідування, судовий контроль, прокурорський нагляд, процесуальне управління досудовим розслідуванням, підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позову та інші. Ці функції доцільно називати спеціальними. Вони спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК України. Слід зазначити, що існують суб'єкти, які виконують допоміжні функції у кримінальному процесі, – ініціатори процесу (особа, яка заявила про вчинений або підготовлений злочин), свідок, понятий, перекладач, експерт, спеціаліст, помічник слідчого, секретар судового засідання, судовий виконавець та ін. Їх діяльність є самостійною функцією: вона не поглинається іншими функціями, не обслуговує їх у якості допоміжної функції, а взаємодіє з ними, активно впливаючи як на ефективність їх застосування, так і на кримінальне судочинство в цілому. Їх діяльність теж спрямована на вирішення завдань кримінального провадження, належну організацію й функціонування кримінально-процесуальної діяльності. Крім того, нерідко діяльність суб'єктів, які реалізують допоміжну функцію, відіграє ключову роль у отриманні необхідної інформації стосовно злочину і, таким чином, сприяє його розкриттю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Зинатуллин З.З.* К вопросу об уголовно-процессуальных функциях / З.З. Зинатуллин [Електронний ресурс]. – Джерело доступу : http://www.law.zinatullin.ru/article_11.htm 7.
2. *Савицкий В.М.* Очерк теории прокурорского надзора в уголовном производстве / В.М. Савицкий. – М., 1975.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. : ВТФ “Перун”, Ірпінь, 2002. – 1440 с.
4. *Адаховський Д.* Поняття, сутність і види кримінально-процесуальних функцій / Д. Адаховський // Право України.– 2010.– № 6. – С. 219–224.
5. *Выдря М.М.* Расследование уголовного дела – функция уголовного процесса / М.М. Выдря // Советское государство и право. – 1980. – № 9.– С. 78.
6. *Арушанян К.К.* Функції прокурора у кримінальному провадженні з виконання судових рішень / К.К. Арушанян // Часопис Академії адвокатури України.– 2012.– № 17(4).– С. 1–8.
7. *Зеленецкий В.С.* Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В.С. Зеленецкий. – Х., 1979. – 144 с.
8. *Альперт С.А.* Кримінально-процесуальні функції : поняття, система, суб'єкти : конспект лекції / С.А. Альперт.– Х., 1995. – 28 с.
9. *Бондаренко О.О.* Функції слідчого в кримінальному судочинстві / О.О. Бондаренко // Вісн. Запоріз. юрид. ін-ту МВС України. – 1999. – № 3.– С. 142.
10. *Шнягін О.Г.* Реалізація функції захисту в кримінальному процесу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.Г. Шнягін.– К., 2010.– 215 с.
11. *Ісмаїлова Л.Б.* Процесуальні та етико-психологічні питання забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві України : дис....канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л.Б. Ісмаїлова.– Київ, 2007.– 216 с.
12. *Михеєнко М.М.* Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 535 с.
13. *Назаров В.В.* Кримінальний процес України / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. – К. : Атіка, 2007. – 584 с.
14. *Чепурний О.О.* Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.О. Чепурний. – К., 2005.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України.– Х. : Одиссей, 2013. – 320 с.
16. *Блудиліна М.Є.* Суб'єкти порушення справи у кримінальному процесі України / М.Є. Блаудиліна // Часопис Академії адвокатури України. – 2008. – № 1.– С. 3.
17. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
18. *Рахунов Р.Д.* Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р.Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1961. – 277 с.

19. *Щегель Н.І.* Кримінальне переслідування : зміст та форма : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.І. Щегель. – К., 2005. – 181 с.

20. *Шпилев В.Н.* Содержание и формы уголовного судопроизводства / В.Н. Шпилев. – Минск : Изд-во БГУ, 1974. – 143 с.

21. *Ларин А.М.* Расследование по уголовному делу : Процессуальные функции / А.М. Ларин. – М. : Юр. лит., 1986. – 160 с.

22. *Зеленецкий В.С.* Функциональная структура прокурорской деятельности : Учебное пособие / В.С. Зеленецкий. – Х. : Изд-во ХЮИ, 1978. – 78 с.

23. *Маляренко В.Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : теорія, історія і практика : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / В.Т. Маляренко. – Х., 2004.– 449 с.

Отримано 19.09.2013